

УДК 316.48:321.7:328

М. Задорожна

ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ ЯК ОСНОВА ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Розглянуто підходи до розуміння конфліктів та їх значення для суспільної життєдіяльності, а також для функціонування політичної та державно-управлінської систем. Проаналізовано вплив вирішення конфліктів на гуманістичних засадах компромісу на суспільну свідомість і процес її гуманізації. На прикладі вирішення наявного на певний момент конфлікту між гілками влади в Україні продемонстровано конструктивність спроб переговорів між політичними супротивниками.

Ключові слова: суспільна система, соціальні протиріччя, політичні конфлікти, джерела конфліктів.

Суспільство є неоднорідним феноменом, адже воно складається з багатьох особистостей із своїми цінностями, принципами, світоглядом, потребами. Тому вкорінений в суспільну свідомість і державне управління гуманістичний принцип передбачає глибоке розуміння кожного і вміння вирішувати конфлікти так, щоб ніхто не почувався обйденим у його інтересах.

Для гуманізації суспільної свідомості важливо розуміти причин конфліктів, що виникають у суспільній і політичній сферах, і вміти відшукати оптимальний спосіб їх вирішення.

Коли виникає питання взаємодії суспільства і влади, особливо у сфері вивчення реакції суспільства на дії та рішення владних органів, неможливо оминати такі явища, як соціальні протиріччя, конфлікти і форми протесту проти наявної політичної системи.

Актуальність теми загострилася із зростанням напруження в українському суспільстві та маніпуляції протестними настроями громадян з боку влади.

Сучасне суспільство – це складна, динамічна, цілісна система. Раціональне розуміння причин його виникнення, закономірностей розвитку і функціонування не може бути повним та всебічним без глибокого проникнення в сутність і зміст протиріч, притаманних цьому суспільству. Такі протиріччя є і внутрішнім джерелом його розвитку, але й нещастям для людей, коли переходять у форму громадянської війни чи революції.

Дослідники проблематики конфліктів виділяють таку класифікацію конфліктів: економічні, правові, моральні, релігійні, міжетнічні, сімейно-побутові та (найважливіші тут) політичні конфлікти (її пропонує О. Данільян [1]).

Мета статті – виявити типи і роль конфліктів у державному управлінні, а також запропонувати такий спосіб їх вирішення, який би не порушував права та інтереси жодного громадянина і сприяв би гуманізації суспільної свідомості й відносин суспільства з владою.

Системний науковий підхід до дослідження процесів і явищ дійсності передбачає розгляд соціальних протиріч у декількох зрізах. По-перше, необхідно розкривати сутність протиріч суспільства як системи, їх роль у процесі розвитку.

По-друге, потрібно розглянути їх зміст через основні компоненти: сторони протиріч та взаємодії між ними. По-третє, виявити головні джерела протиріч у соціальних системах. По-четверте, обґрунтувати типологічну модель соціальних протиріч і розглянути її. По-п'яте, узагальнити теоретичні знання про механізми вирішення (регулювання) соціальних протиріч, а також функції, їх структуру, найважливіші форми і методи використання.

На думку О. Данільяна, соціальним протиріччям притаманні об'єктивність, всезагальність, специфічність дії, сутнісний характер, наявність визначеної структури (змісту), взаємопокладання, взаємопроникнення, взаємовиключення протилежних сторін конфлікту, розвиток протиріччя і розвиток соціальної системи.

Основні елементи протиріччя:

- сторони;
- типи взаємин (взаємодії) між ними (потреби, інтереси, цілі);
- механізм вирішення протиріччя;
- форми (рівні, етапи, стани) їх розвитку і прояву. Це такі етапи, як договір, конфлікт, конкуренція, підкорення.

О. Данільян пропонує такі способи (механізм) вирішення конфлікту: об'єктивні умови – потреби – інтереси-цілі – методи-дія (взаємодія) – результат (задоволення потре) – нові потреби [2].

З вищенаведеної схеми стає зрозуміло, що механізм вирішення протиріч у соціальних системах становить свідоме регулювання взаємин між суб'єктами соціуму через взаємне задоволення інтересів.

Усю сукупність джерел, що зумовлюють виникнення і функціонування протиріч, прояв конфліктів у соціальних системах доцільно умовно розділити на такі групи: соціально-психологічні, соціально-структурні, організаційно-управлінські і характерологічні.

Соціально-психологічними джерелами конфліктів називають: неспівпадання потреб та інтересів суб'єктів спілкування; неспівпадання цінностей і настрою; неспівпадання очікувань і намірів із дійсними вчинками партнера; неправильна оцінка інтересів один одного.

Соціально-структурні джерела протиріч: влада, власність, рівень доходів, соціальний статус суб'єктів взаємодії.

Організаційно-управлінські джерела включають: матеріально-технічну базу (недостатня чи застаріла), погане управління, неправильний розподіл обов'язків.

Типи соціальних протиріч:

- за походженням – об'єктивні, суб'єктивні, необхідні, випадкові;
- за місцем у розвитку системи – основні та неосновні;
- за місцем у системі зв'язків – внутрішні та зовнішні;
- за суттю вирішення: антагоністичні й неантагоністичні;
- за впливом на розвиток – конструктивні й деструктивні.

Види соціальних протиріч:

- за рівнем спільноти: мікросоціальні, макросоціальні, глобальні;
- за змістом: економічні, політичні, міжетнічні, культурні, правові, моральні, релігійні.

Форми соціальних протиріч:

- за етапами здійснення: виникнення, розгортання, вирішення;
- за станом розвитку: гармонія, дисгармонія, конфлікт.

По вертикалі політичні протиріччя виникають між різними рівнями політичної системи (суспільство і влада). Протиріччя цієї групи є одними з найбільш суттєвих у політичному житті суспільства. Вони безперервно вирішуються, але постійно відтворюються знову. В цьому безперервному процесі проступає поступальність політичного розвитку суспільства, як вважає Р. Дарендорф [3]. Однак цей розвиток, залежно від сутності характеристик конкретної політичної системи, може бути різним. У відкритих демократичних системах, що базуються на принципах розподілу влад, регулярній ротації владних еліт шляхом всезагальних, прямих і таємних виборів, це протиріччя інституціалізоване, тобто замкнене у визначену сукупність норм права, що регулюють його вирішення із збереженням основ політичних відносин між суб'єктами протиріч.

Політичну систему характеризують такі риси:

- вона володіє монополією на владу в масштабах усього суспільства;
- визначає стратегію суспільного розвитку загалом та економічну, соціальну, культурну політику зокрема;
- визначає і репрезентує інтереси панівних соціальних груп або всього суспільства на державному рівні;
- забезпечує політичне та адміністративно-державне управління усіма процесами;
- сприяє стабілізації або дестабілізації суспільного життя, формує правову систему і функціонує в її рамках або виходить за межі правового поля.

Загалом, політична система суспільства – це історично стійкий формалізований комплекс ієрархізованих владних відносин, діяльності та інститутів для керівництва і управління суспільством.

Оскільки серед суб'єктів влади (ті, хто несе основну відповідальність за прийняття рішень і володіє повнотою політичних повноважень) немає однакових за силою, могутністю, багатством, знаннями, то реалізуються її відносини з суспільством різними способами.

Виділяються такі типи політичних відносин між владою і суспільством:

- відносини нейтралітету;
- політична конкуренція і суспільний конфлікт;
- відносини боротьби і співжиття;
- тимчасові та постійні;
- формальні та неформальні;
- інституційні.

Одним із найважливіших механізмів вирішення суперечностей у сучасних соціальних системах, їх інституціалізації і підтримання в них стану динамічної рівноваги є сфера політики, а вужчому значенні – політична влада, як вважає О. Данільян [4].

На тісний зв'язок, навіть тотожність процесу реалізації політичної влади, управління в сфері політичного життя і процесу вирішення соціальних суперечностей, управління конфліктами вказували багато мислителів минулого і сучасності. Конфуцій і Мо-Цзи розглядали конфлікти спілкування, домінування і підкорення. Арістотель розглядав владу як порядок.

Для Т. Парсонса влада – це особлива інтегративна властивість соціальної системи, яка має за мету цілісність цієї системи, координацію спільних колективних цілей з інтересами окремих елементів, а також, яка забезпечує функціональну взаємозалежність підсистем суспільства на підставі консенсусу громадян та

легітимації лідерства. Поряд із ним прихильниками системної та структурно-функціональної концепції суспільства були Д. Ітон, Г. Алмонд, М. Крозье.

Творці концепції “позитивно-функціонального конфлікту” (Л. Козер) і конфліктної моделі суспільства (Р. Дарендоф) та їхні послідовники розглядають політичну владу як основний “стабілізатор” у сукупній системі суспільних відносин, яка забезпечує шляхом розподілу і перерозподілу обмежених ресурсів соціальну рівновагу та політичний консенсус, а також як засіб гуманізації суспільної свідомості.

Осмилюючи такі підходи, можна констатувати, що з погляду соціальної філософії, політична влада – це публічний, легітимізований механізм вирішення (врегулювання) суперечностей у соціальному житті суспільства, що базуються на специфічних прийомах, засобах і апараті державного примушування.

Як вирішальний засіб застосування влади, на думку багатьох дослідників, виступає монополія на фізичне і психологічне насильство – як внутрішнє (право покарання), так і зовнішнє (право на війну).

Кожна політична система пристосовує свій механізм вирішення конфліктів до відповідних умов, що склалися в суспільстві й зовнішньому світі, менталітету народу, стану суспільної свідомості, нагальних управлінських потреб. Він опосередкований ідеологічними настановами правлячої верстви, панівним способом виробництва, рівнем відкритості (закритості) суспільства, характером соціальних зв’язків (пластичні чи ригідні), рівнем легітимності режиму тощо.

Однак саме вміння толерантно і з увагою до всіх сторін конфлікту вирішувати такі проблемні ситуації є важливим елементом, способом гуманізації суспільної свідомості, свідченням відповідальності, зрілості й демократичної готовності громадян.

У тоталітарному суспільстві конфлікт не визнається, замінюється одноманітністю і повною згодою з системою влади, що існує. Причиною є державна (урядова, владна) монополія на всі сфери життя суспільства. За такого режиму звужується кількість суб’єктів, які приймають рішення в будь-якій сфері діяльності, втрачено обмежувачі помилкових рішень, механізми зворотніх зв’язків, інституційні засоби тиску на владні структури. А соціальний конфлікт все ж є проявом самоорганізації суспільства. Для тоталітаризму це деструктивний механізм і тому придушується, забороняється усіма можливими способами. Однак за такої ситуації суспільна структура розщеплюється, знищується складність, стирається багатоколірність соціальної тканини суспільства [5].

У демократичній системі конфлікти вбудовуються в її інститути, в легальні механізми зміни влади, відіграють позитивну роль стимулятора розвитку. Така система, що визначає конфлікт як об’єктивну реальність суспільства, створює умови для запобігання і регулювання конфліктів.

Конфлікти вирішуються не лише державою, а й альтернативними політичними чи неполітичними інститутами. Держава ж повинна втрутитись, якщо існує серйозна загроза інтересам людей, що не залучені в конфлікт, панує насилля і беззаконня у масових масштабах. Держава має бути одним із механізмів саморегулювання суспільства, заснованого на політичній, економічній і духовній свободі індивіда.

Демократія – особливий механізм, який функціонує відкритим зіставленням інтересів соціальних груп, верств населення, їх змагальності в галузі політичних

відносин. У боротьбі за вплив на владу і участь у ній реалізуються інтереси певних осіб і груп суспільства.

Політичні системи перехідного періоду, що поєднують несумісні принципи тоталітаризму і демократії, не в змозі створити ефективні механізми вирішення соціальних суперечностей (не використовуються механізми терору, але не можливо досягти консенсусу). У таких суспільствах зростає значимість субкультур (чіткіше проявляються національні, релігійні, вікові, територіальні групи). У даному випадку втрачається здатність вирішити їх проблеми, і влада стає дедалі більше авторитарною (зростає роль армії, чим ослаблюється суспільство). Водночас відсутність легітимних механізмів урегулювання таких колізій створює загрозу, що держава (влада) використає наявний потенціал фізичного насилля.

Отже, потрібно зазначити, що лише справжня, розвинута демократична і правова держава має численний набір ефективних методів вирішення конфліктів суспільства і влади без використання фізичного насилля, дискримінації, відкидання проблеми та інших елементів, що здатні лише поглибити протистояння і виступають проти людських прав, честі й гідності. Вміння вирішувати конфлікти є також і ознакою розвинутої суспільної свідомості, що здатна спрямувати соціум на цивілізоване обстоювання своїх інтересів, а владу – на швидке але демократичне вирішення суспільних проблем. Саме потреба в оперативному реагуванні на спалахи протесту і незадоволення в суспільстві є ще однією дуже важливою причиною для влади необхідності розуміти суспільну свідомість і ефективно використовувати всі гуманні, етичні та демократичні важелі впливу на рівень розвитку суспільної свідомості, процес її гуманізації.

В. Полосін наголошує: “Взаємовідносини різних суб’єктів політичної діяльності постають перед народом як іносказано виражена логіка взаємовідносин символічних хранителів, реалізаторів, руйначів морального ідеалу” [6]. Воля колективного суб’єкта закріплюється в колективній пам’яті, синтезуючи “обов’язкове” і “бажане”, і формуючи моральний чи національний ідеал. Хто його дотримується на високій посаді – забезпечить своє владарювання від конфліктів і визнаватиметься легітимним. Адже саме народ є сувереном, тобто суб’єктом соціально-політичної діяльності, що має владу (право і можливість) діяти відповідно до власної волі. Саме тому державна ідеологія повинна бути визнаною суспільством моральною програмою здійснення, розвитку і збереження суспільного ідеалу, колективним досвідом політичної свідомості, зверненим у майбутнє, механізмом гуманізації суспільної свідомості.

З огляду на значну складність проблеми, політична мета зміцнення громадянських суспільств шляхом скорочення чи усунення насильства може бути досягнута лише настільки, наскільки культивуватиметься множинність стратегій – від договорів на макрорівні про скорочення озброєнь, трибуналів із військових злочинів та регіональної інтеграції суверенних держав, до таких заходів на макрорівні, як закони проти хуліганства та побутового насилля. Але в будь-якому разі всі ці методи залишаться недостатньо розвиненими чи й неефективними, або поволі зводитимуться до авторитарної стратегії “встановлення порядку”, якщо культура “цивілізованості” не буде розвиватись на рівні громадянського суспільства.

Саме в боротьбі з негуманністю і варварством неоціненну роль відіграє публічне обговорення і вирішення суперечливих проблем, завдяки чому використання насильства при здійсненні влади зустрічає опір у формі спроб громадськості контролювати владу ненасильницькими методами.

А. Гірник вважає, якщо ж конфлікт розвиватиметься стихійно, то можна очікувати його негативного впливу на безпосередніх учасників та їхнє оточення. Це виявляється в тому, що конфлікт:

- вимагає даремної витрати енергії, часу та ресурсів;
- відволікає людей від важливіших питань і знижує продуктивність праці;
- може заплямувати репутацію та позбавити довіри;
- часто позбавляє підтримки й ставить під загрозу справжні інтереси учасників;
- гальмує проведення швидких змін і реформ;
- іноді є причиною чвар саме між тими, хто потребує об'єднання;
- може стати тією “грудочкою”, що спричинить “зсув лавини” проблем (“ефект снігової грудки”);
- послаблює внутрішньогрупові зв'язки, знижує кооперацію і злагодженість роботи, посилює непродуктивну конкуренцію;
- є джерелом негативних (іноді травматичних) переживань, стимулює ріст плинності кадрів в організації;
- іноді примушує людей широко задекларувати позиції, яких потім доводиться дотримуватись, усвідомлюючи їхню неконструктивність;
- може руйнувати мораль, поглиблюючи відмінності в системах цінностей різних людей, провокувати образливі та безпідставні звинувачення іншої сторони;
- переростає у протизаконні дії [7].

Т. Яхно і І. Куревіна вважають, що факторами виникнення етнонаціонального конфлікту можна вважати: певний рівень національної самосвідомості, достатній для того, щоб етнос міг усвідомити ненормальність свого становища [8].

Передусім оприлюднення фактів насильства зменшує ймовірність їх повторення. Усвідомлення масштабів проблеми дістає відповідь у формі поширення етичних суджень щодо виправданості чи невинуватості певних форм насильства.

Тому важливим є зауваження А. Слободянюка, що правилом №1 для запобігання конфліктам є не вживати конфліктогени [9].

Гуманістична ідеологія сучасності базується на діяльності великої кількості громадських організацій і рухів (правозахисних, гуманітарних, антивоєнних, екологічних). Вона відчутно впливає на ідеологію та діяльність політичних партій, інститутів держави (її політика є суспільним явищем). Цей гуманістично-демократичний проект і є змістом нового мислення. Однак спроба сконструювати якийсь “чистий” гуманізм не призведе до бажаного результату, оскільки такий гуманізм не може слугувати основою реальної практики. Багато труднощів, які зараз відчуває наша держава, викликані прагненням швидко досягти мети, оминаючи необхідні етапи.

Економічний і політичний хаос – це плата за спробу реалізувати певний ідеал, що не відповідає реальним обставинам.

Гуманістичний рух становить альтернативу кращого світу, в якому інтерес проявляється до кожної окремої людини. Світ змінюється з великою швидкістю і прискорення розвитку суспільства породжує знеособленість, байдужість між людьми, а в політиків не залишається часу, щоб думати і говорити про людину. Зараз все більше поважають і цінують скромну і проникливу працю, що спрямована на допомогу людям, а не звеличення політиком самого себе. У цьому основна надія гуманістичного руху.

Висновки

З вищесказаного видно, що вирішення конфліктів може бути яскравим детектором відносин, які панують між владою і суспільством, і сприяти зростанню їх гуманістичного потенціалу та гуманізації свідомості як суспільства, так і влади.

Насилля є формою відмови особі у свободі дій. Це несумісне з солідарністю і рівністю громадян. У таких випадках руйнуються історичні зв'язки поколінь між живими, мертвими, ненародженими. Нищиться людська індивідуальність.

В цьому контексті важливо згадати і конфлікт між гілками влади в Україні 2007 р., пов'язаний з указом Президента про розпуск Верховної Ради України, який змушений був піти на такий крок через узурпацію виконавчою владою повноважень (використовуючи парламентську більшість) і захистити конституційні права громадян.

Важливе значення в розвитку досліджень цієї проблеми мають праці В. Бородінова [10], Л. Герасінової [11] і Є. Ходаківського [12].

Спроби вирішити його за столом переговорів свідчать про усвідомлення владою важливості використання гуманістичних цінностей у своїй діяльності.

Проблеми, розглянуті у цій частині роботи, звичайно, ще не знайшли свого остаточного і однозначного вирішення. Але вчені, дослідники, філософи напрацювали певні напрямки, стратегії та пропозиції. Однак і досі багато оригінальних ідей зацікавлені органи управління не намагались повноцінно втілити на практиці, особливо це стосується проблеми гуманізації суспільної свідомості.

Література

1. Данільян О. Г. Політична влада як механізм розв'язання суперечностей у сучасних соціальних системах / О. Г. Данільян // Актуальні проблеми державного управління [Текст] : наук. зб. — № 1(9). — Х. : УАДУХФ, 2001. — С. 162—188.
2. Там само. — С. 44.
3. Дарендорф Р. У пошуках нового устрою: Лекції на тему політики свободи у ХХІ ст. [Текст] / Ральф Дарендорф ; пер. з нім. А. Орган. — К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. — 109 с.
4. Данільян О. Г. Політична влада як механізм розв'язання суперечностей... — С. 162.
5. Там само. — С. 170
6. Полосин В. С. Миф. Религия. Государство [Текст] / Полосин В. С. — М. : Ладомир, 1999. — 440 с.
7. Гірник А. М. Основи конфліктології [Текст] / А. М. Гірник. — К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2010. — 222 с.
8. Яхно Т. П. Конфліктологія та теорія переговорів [Текст] : навч. посіб. / Т. П. Яхно, І. О. Куревіна. — К. : Центр учбової літератури, 2012. — 168 с.
9. Слободянюк А. В. Психологія управління та конфліктологія [Текст] : навч. посіб. для практ. та семін. зан. / А. В. Слободянюк. — Вінниця : ВНТУ, 2010. — 120 с.
10. Бородінов В. Д. Етнополітологія [Текст] : навч. посіб. / В. Д. Бородінов. — Донецьк : [б. в.], 2008. — 320 с.
11. Герасіна Л. М. Конфліктологія [Текст] : навч. посіб. / Л. М. Герасіна, М. П. Требін, В. Д. Воднік [та ін.]. — Х. : Право, 2012. — 128 с.

12. Ходаківський Є. І. Психологія управління [Текст] : підручник / Є. І. Ходаківський, Ю. В. Богоявленська, Т. П. Грабар. — 3-тє вид., перероб. та доп. — К. : Центр учбової літератури, 2011. — 664 с.

M. Zadorozhna

**CONFLICT RESOLUTION AS A BASIS FOR DEMOCRATIZATION
OF SOCIAL CONSCIOUSNESS AND INCREASE
OF EFFECTIVENESS OF PUBLIC ADMINISTRATION**

The approaches to understanding conflicts and their significance for social vital activity as well as for functioning of political and state administrative systems are examined. The influence of solving conflicts on the humanistic basis of compromise on social consciousness and the process of its humanization is analysed. On the example of resolving the existing conflict between branches of government in Ukraine, the constructive negotiation between political opponents is demonstrated.

Key words: social system, social antagonisms, political conflicts, sources of conflicts.